

МАНДРІВНА ЛІТЕРАТУРА ЕПОХИ ГАДЖЕТІВ: ВИДОВИЩНІСТЬ І ЛІТЕРАТУРНІСТЬ НОТАТОК ПРО СТАМБУЛ СЕБАСТЬЯНА МЕНАРА

Ганна РАБОТЯГА

Київський національний лінгвістичний університет

У статті розглянуто поетикальні особливості оповіді С. Менара «Входимо у Стамбул услід за клубами кіптяви» («Entrer Istanbul en suivant un nuage de poussières»), якою у квітні 2016 р. було відкрито серію мандрівних нотаток «Покидаємо міста без пального» («Quitter les villes sans gasoil»). Метою розвідки стало виявлення особливостей переходу від протиставлення друкованої та електронної книг до цілісного формату мультимедійних проєктів, в якому видовищність не витісняє художню літературність.

Ключові слова: Мандрівна література, цифрова література, видовищність, літературність, С. Менар.

В статье рассмотрены поетикальные особенности повествования С. Менара «Входим в Стамбул вслед за облаком копоти» (« Entrer Istanbul en suivant un nuage de poussières »), которая в апреле 2016 г. открыла серию заметок про путешествия «Покидаем города без горячего» («Quitter les villes sans gasoil»). Целью литературного анализа стало выявление особенностей перехода от противопоставления печатной и электронной книг к целостному формату мультимедийных проектов, в котором зрелищность не вытесняет художественную литературность.

Ключевые слова: Литература про путешествия, цифровая литература, зрелищность, литературность, С. Менар.

The article dwells on the poetic features of the S. Menard's story *Entrer Istanbul en suivant un nuage de poussières*, which opened a series of travel notes *Quitter les villes sans gasoil* in April 2016. The aim of the analysis was to reveal the features of the transition from the opposition between print and e-book format to the integrated multimedia projects in which the spectacle does not displace literary art.

Keywords: Travel literature, digital literature, spectacularity, artisty, S. Menard.

Літературні практики останніх десятиліть перебувають у зоні впливу різноманітних засобів комунікації, які стрімко розвиваються, проте

у книзі “Не сподівайтесь позбутися книжок” Умберто Еко і Жан-Клод Кар’єр стверджують, що класичний формат книжки-кодексу ще довго залишатиметься визначальним для нашої культури [1]. На нашу думку, мандрівні нотатки блогера-мандрівника Себастьяна Менара вдало ілюструють поєднання видовищності, яка стала невід’ємною складовою цифрової культури, з основним критерієм художності тексту, його образністю. Дана розвідка стала спробою з’ясувати, як відбувається перехід від протиставлення друкованої та електронної книг до цілісного формату мультимедійних проєктів.

У французькому літературознавстві наукова дискусія щодо цифрової літератури активно розгортається на дослідницькій платформі “Порівняльне літературознавство. Цифрова література” створений компаративістами Університету Верхньої Бретані Рен II [3]. Як вважають оглядачі французького літературного процесу, всесвітня павутина не протиставляється традиційній паперовій книзі, а навпаки є додатковим простором її оприлюднення, свого роду продовженням творчого процесу. У квітні 2016 р. відбулася чергова зустріч цієї наукової спільноти, де обговорювалася праця професора Крістіана Вандандорпа “Від папірису до гіпертексту: есеї про мутацію тексту і процесу читання” (Christian Vandendorpe, *Du papyrus à l’hypertexte : essai sur les mutations du texte et de la lecture*, 1999) [6]. Ренські компаративісти наголошують на тезі канадського дослідника про те, що “найреволюційніший внесок комп’ютера як “машини для читання” полягає у “наданні тексту видовищності”” [6, с.126].

Йдеться про ефект, який справляє певний культурний феномен на свого реципієнта: у його свідомості активується процес споглядання і зосередження уваги. Видовищність сучасної літератури підсилюється новими технічними можливостями представлення тексту, які відкрилися перед нами в результаті широкого розповсюдження цифрових гаджетів. Комп’ютерний екран, а тим більше екрани ноутбуків, планшетів чи смартфонів мають досить обмежену площу. Вони не дозволяють показати одночасно велику кількість фотографій або розташувати текст колонками. Тому доводиться використовувати малі шрифти і розбивати екран на окремі зони. Важливим принципом представлення словесної або графічної інформації є “спокушання” читача: кожен клік, кожен перехід на іншу сторінку повинні створювати нову подію (звуковий

чи візуальний ефект, зміна картинки, відкриття нового вікна тощо). Таким чином, екран перетворюється на живий інтерактивний простір, здатний вражати і захоплювати читача, а опублікований на ньому текст представляється і сприймається як спектакль, видовище, переходячи від статичного стану до динамічного.

Крістіан Вандандорп називає комп'ютер “машиною для читання”, але він так само повноправно може називатися “машиною для письма”. Огляд новинок французької Web-літератури Гійома Вісака “Чудеса всесвітньої павутини: 8 місць, де твориться художня література майбутнього” (Guillaume Vissac, *Merveilles du Web : 8 lieux où s'invente la fiction de demain*, 05/05/2016) засвідчує неабиякий розвиток цього формату літературної творчості і спростовує міф про те, що сучасна людина перестала читати [7].

Першим у списку зазначено кишеньковий літературний гурток. Додаток для смартфонів “Wattpad” дозволяє редагувати та публікувати власні твори, коментувати прочитане, а також вступати в діалог з авторами та іншими читачами. Контент ресурсу складають такі жанри: фанфік (аматорський твір за мотивами популярних оригінальних літературних творів, кінофільмів, телесеріалів, аніме, коміксів, відеоігор тощо); еротичні оповіді, що наслідують роман Е. Л. Джеймс “П'ятдесят відтінків”; традиційні жанри масової літератури (детектив, наукова фантастика, фентезі). Далі в огляді зазначається сайт “Холодна могила” (“A Cold Grave”), за основу якого взято детективний жанр. Користувачеві пропонується інтерактивна історія, в якій він водночас виступає жертвою і детективом.

Особливістю онлайн проекту “Радіус” (“Radius”) є активна участь читача у конструюванні сюжету. Фабулу складають історії шести персонажів, які після трагедії 11 вересня 2001 р. були наділені надзвичайними силами. Користувачеві надається можливість познайомитися з повною текстовою версією оповіді, де епізоди викладено у хронологічному порядку, відфільтрувати окремі її частини, виключити або додати когось з персонажів, надати їм головного або епізодичного статусу. Таким чином, через необмежену кількість комбінацій кожне прочитання стає неповторним індивідуальним читацьким досвідом.

За тим самим принципом працює Web-книга “Рік у повітрі” (“Un an dans les airs”), де оповідь конструюється на основі свідчень із

щоденників чотирьох мандрівників. Тут маємо приклад взаємодії цифрових технологій зі зразками літературної класики, пригодницька тематика цього проекту відсилає нас до творчості Жуля Верна.

Авторський проект Сесіль Порт'є “Даність” (*Cécile Portier, Etant Donnée*) [5] позбавлений розважального характеру і має глибший філософський підтекст, в цьому випадку літературна творчість тісно перетинається з сучасним перформативним мистецтвом. Роблячи алузію на роботу Марселя Дюшана “Даності” (*Étant donnés, 1946–1966*), авторка піднімає питання меж публічного і приватного, пропонує відвідувачам сайту реконструювати ідентичність своєї героїні, переходячи з однієї сторінки сайту на іншу.

Мультимедійний проект “Ezia Polaris” за жанром наближається до опери, поєднуючи літературний текст з музичними композиціями: кожній главі відповідає окремий трек. Візуальні можливості цифрового оформлення дозволяють вигідно підсилити космічні масштаби зображуваного простору і досягнути видовищності, яку передбачає тематика оповідей про всесвіт.

Список проектів літератури майбутнього Гійома Вісака завершують імена Франсуа Бона і Себастьяна Менара. На нашу думку, якщо у вище згаданих роботах видовищність забезпечується інтерактивністю і мультимедійністю інтернет простору, а також експліцитним цитуванням культурних кодів, то для останніх двох авторів третім обов'язковим елементом є саме оригінальна літературна образність.

Франсуа Бон важлива постать у французькій літературі останніх десятиліть. Починаючи з 80-х років ХХ ст. він пише романи про будні заводський робочих, має у своєму доробку декілька театральних п'єс і веде літературні майстерні з колективного письма. Він був одним з перших літераторів, хто почав активно освоювати інтернет простір. У 1997 р. він створив один з перших сайтів, присвячених художній літературі *Remue*, а згодом сайт *Tierslivre*, який зараз є головною платформою для публікації його власних текстів, а також текстів і фотоматеріалів інших авторів. Спочатку письменник створює інтернет версію своїх книжок, а вже потім видає їхній паперовий варіант, зберігаючи першопочаткову структуру, яка виникла під час наповнення сайту. У минулому році відкрився видавничий дім “Tiers Livre”, який доповнює роботу однойменного сайту і видає книги

як паперового, так і цифрового формату. У своєму есе про цифрове майбутнє літератури “Після книжки” (*Après le livre*, 2011) Ф. Бон проголошує, що основні зміни, які торкнуться літературного процесу, полягатимуть у стиранні межі між читанням і письмом, у відсутності пріоритету фінальної версії тексту над чернетками. Відбудеться також розвиток колективної форми творчості, а письменник втратить свій суверенний статус. На думку Ф. Бона, літературна творчість онлайн відтепер стає простором спілкування і соціалізації [2].

Мандрівник Себастьян Менар є одним з представників інтернет покоління французької літератури. Він має власний сайт *Diafragn*, де у співавторстві з фотографом АнСе т. (AnCé t.) регулярно публікує свої мандрівні нотатки і фотографії. У 2015 р. вийшла збірка “Бензинове сонце” (*Soleil gasoil*) Як і у випадку Ф. Бона, до книжки увійшли нотатки і фотографії, які до цього вже були опублікованими на персональному сайті автора у період з 2005 р. до 2014 р. За задумом видавців “Publie.net” одночасно з’явилися паперова і цифрова версії, які не дублюють одна одну, а отже, і не конкурують між собою, а взаємодоповнюють. Важливим пунктом цієї концепції є використання електронного формату, позбавленого ефекту видовищності. Відмовляючись від технічного фіглярства цифрового формату, видавці спробували віднайти гармонію між літературним твором і простором, у якому він публікується.

Г. Вісак зауважує про фрагментарну структуру паперової та електронної книг, до них увійшли досить різноманітні за своєю формою матеріали, але узагальнюючим для цього проекту, як і самого сайту, став мотив руху [8]. Безумовно процес написання і репрезентації нотаток Себастьяна Менара відбувається під впливом сучасних технологій. Мандруючи різними куточками світу, він завжди бере з собою свою мікро-майстерню, яка складається з ноутбука, цифрової дзеркальної фотокамери, об’єктиву, електронної книги, iPod і цифрового диктофону, які дозволяють не зупиняти творчий процес і відразу фіксувати нові враження, ділитися ними в інтернет просторі і без перешкод здійснювати його наступне редагувати. Важко і напевно недоцільно заперечувати мультимедійність, інтерактивність і мобільність творів С. Менара, але так само очевидною є їхня потужна літературна образність.

Розглянемо детальніше цей феномен на прикладі оповіді “Входимо у Стамбул вслід за клубами кіптяви” (*Entrer Istanbul en suivant un nuage de poussières*) [4]. Цей текст з’явився на сайті Ф. Бона Tierslivre.net 10 квітня 2016 р. вже після виходу книжки, але концептуально він є продовженням проекту. Його провідним мотивом залишається рух, а саме блукання і пошук дороги у незнайомому просторі. Тематичним і структурним стрижнем оповіді є маршрут, який веде у Стамбул, обраний персонажами. Його особливість полягає у тому, що мандрівники намагаються зайти у місто пішки і сильно виснажуються від пилу, спеки і шуму автострад.

Відмова від використання транспортних засобів змушує змінити оптику сприйняття простору. Оповідач фіксує погляд на окремих неживописних деталях індустріального передмістя і переполах, які трапляються на їхньому шляху, щоразу наголошуючи на неспроможності скласти в уяві єдину мапу Стамбула. Як заявлено в назві, метафорою турецької столиці стають клуби кіптяви. Спочатку вони оголошуються орієнтиром для мандрівників, а згодом перепоною для входу в місто і перебування там. Фінал маркується раптовим бажанням покинути “клуби кіптяви” й продовжити мандрю.

Таким чином, пилюка стає метафорою самого міста. Прикметно, що С. Менар уникає маркування Стамбула як міста, що лежить на межі західної і східної цивілізацій. Для автора радше йдеться про одне з багатьох індустріалізованих міст, які охопила нафтово-асфальтна лихоманка: “*Ми б хотіли увійти у Стамбул, але все таке величезне. Їм, мовляв, вдалося побудувати місто, в яке без нафти не потрапиш. Їм, мовляв, вдалося геть втратити глузд. А нам, мовляв, що тепер робити? І ось, здається, саме цього вечора у Ішікларі у нас народилася ідея вигадати розповідь про міста, в які неможливо потрапити, історію про асфальтно-нафтові міста, про божевільний світ, у якому стало можливим це тричі божевільне божевілля, де зовсім не обійдешся без нафти*” [4]. Стамбул у сприйнятті оповідача перетворюється на мікро-модель індустріалізованого світу, який людство власними ж руками робить непридатним для свого життя.

Оповідь організовано за лінійним принципом: починається вона в той момент, коли мандрівники помічають у далині місто, що видніється за клубами кіптяви, а завершується їхнім рішенням покинути його, так

само пішки, як вони прийшли в нього. Отже, наприкінці ми повертаємося до висхідної точки. Замикання оповіді означає можливість початку історії про наступне місто. Основним наративним ходом розповіді про Стамбул є еліпс: читач в деталях дізнається про зусилля, яких мандрівники доклали, щоб туди потрапили, а також про останні моменти їхнього перебування у місті, але про сам Стамбул і перебування в ньому не йдеться.

Наблизившись за кілька кілометрів до міста, мандрівника зупиняються на ніч у місцевого фермера, там їм вдається підключитися до інтернету і спробувати знайти потрібну дорогу на цифровій карті, оскільки паперові карти вже ніхто не продає. Прикметно, що саме на цьому етапі розвитку сюжету опис простору стає найбільш деталізованим, в описі простору з'являються конкретні деталі, учасниками подій стають місцеві жителі. Цей фрагмент завершується тим, що оповідач і його супутники засинають: *“Ми заплющуємо очі під історії про буйволяче молоко, про соломку і про Стамбул, про величній Стамбул; погляд або жест, дає нам знак, що увійти у Стамбул без нафти, курсуючи за клубами кіптяви майже неможливо. Цей процес відразу супроводжується підняттям келиху парного молока, яке здатне втамувати найсильнішу спрагу до переповідання історій. Здається, ми там заночували, а може, й деінде”* [4]. Оніричний стан оповідача впливає на його манеру опису того, як мандрівники проходять останню частину шляху, що відділяє їх від міста: все знову губиться у пилюці. Опис лише на мить стає чіткішим у фіналі, перед тим, як мандрівники, прислухаючись до шуму хвиль і вітру, зачинають очі, щоб, звернувшись до свого внутрішнього світу, прийняти рішення про вихід зі Стамбула.

Слід також відмітити особливий синтаксис С. Менара, зазвичай його тексти рясніють знаками тире. Як зазначає сам автор: *“Тире дозволяють зробити текст легшим, тому я, не замислюючись, натискаю на потрібну комбінацію клавіш”*. Цей нюанс ілюструє нам, як комп'ютер, виконуючи функцію “машини для письма”, змінює текстову будову. Розглянемо одне з таких речень: *“Зрештою ми залишили шукання сучасних героїв для іншої книги – все мчить і трясеться – під палючим сонцем вантажівки розганяються на асфальті і сигналять – автівки – це автівки – собаки – це собаки – бензозаправки – це бензозаправки; кіптява –*

це кіптява – з наближенням до Стамбула все це перетворюється на суцільні клуби кіптяви. Все стає жовтим і вохристим, навіть наші тіла і пики” [4]. Без сумніву тире дозволяють створити ефект еліпсу на синтаксичному рівні, що “полегшує” текст, з іншого боку, вони звільняють від необхідності вживати дієслова, таким чином оповідь перетворюється на набір окремих візуальних образів, свого роду фотокадрів, зроблених під час подорожі. В обраному фрагменті С. Менар вдається до цікавого візуального прийому: тут форма перетворюється на колір, подібно до того, як сам Стамбул розчиняється у кіптяві.

С. Менар зазначає, що у своїх мандрівних нотатках він намагається суттєво не відходити від реально пережитого досвіду, а навпаки вже довгий час вправляється у досягнення достовірності оповіді. Якщо у змістовому плані автор прагне до достовірності, документальності і фактажу, то на рівні форми очевидним є використання численних художніх прийомів, які дещо пом’якшують реалістичність оповіді, наділяючи її додатковими символічними значеннями. Здійснений аналіз демонструє, що еліптичність проявляється у письмі С. Менара на концептуальному, композиційному і мовному рівнях організації тексту. На нашу думку, ця ознака дозволяє говорити про його літературність і вбачати в творчості цього автора приклад того, як інтернет література виходить за межі видовищного, продовжуючи розвивати свій власний художній інструментарій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Еко У., Кар’єр Ж.-К. Не сподівайтесь позбутися книжок [Текст] / Еко Умберто, Кар’єр Жан-Клод; [переклад з фр. Ірина Славінська]. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2015. – 256 с.
2. Bon F. Après le livre / François Bon. – Paris : Seuil, 2011. – 177 p.
3. Debeaux G. La Fiction de demain présentée par G. Vissac [Електронний ресурс] / Gaëlle Debeaux. – Режим доступу до видання: <http://acolithum.hypotheses.org/>
4. Ménard S. Entrer Istanbul en suivant un nuage de poussières [Електронний ресурс] / Sébastien Ménard – Режим доступу до видання: <http://www.tierslivre.net/revue/spip.php?article200>
5. Portier C. Étant donnée : une fable poétique sur le régime de notre identité numérique [Електронний ресурс] / Cécile Portier – Режим доступу до видання: <http://itineraires.revues.org/3124>

6. Vandendorpe Ch. Du papyrus à l'hypertexte. Essai sur les mutations du texte et de la lecture / Christian Vandendorpe. – Montréal, Paris : Boréal, La Découverte, 1999. – 259 p.

7. Vissac G. Merveilles du Web: 8 lieux où s'invente la fiction de demain [Електронний ресурс] / Guillaume Vissac. – Режим доступу до видання: <http://rue89.nouvelobs.com/rue89-culture/2016/05/05/merveilles-web-8-lieux-sinvente-fiction-demain-263912>

8. Vissac G. “Garder les yeux sauvagement ouverts”, conversation avec Sébastien Ménard [Електронний ресурс] / Guillaume Vissac – Режим доступу до видання: <https://www.publie.net/2015/10/28/garder-les-yeux-sauvagement-ouverts-conversation-avec-sebastien-menard/>